

13. Фанян Н. Ю. О методологии и процессах интеграции в межкультурной коммуникации / Н. Ю. Фанян // Язык и национальные образы мира : материалы междунар. науч. конф. 20-21 марта 2001 г. / гл. ред. С. К. Беданова; Адыгейский гос. ун-т, Факультет иностранных языков. – Майкоп, 2001. – С. 27-32.
14. Елизарова Г. В. Культура и обучение иностранным языкам / Г. В. Елизарова. – СПб. : КАРО, 2005. – 352 с.

Брідко Т.В.

УДК 811.112

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ЕМПИРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ВАРІАТИВНОСТІ ВИМОВИ (З ПОЗИЦІЇ СОЦІОЛІНГВІСТИКИ)

Актуальність роботи зумовлена зростанням кількості сучасних соціофонетичних досліджень, спрямованих на розкриття залежності особливостей реалізації фонем від багатьох екстралінгвістичних чинників. Соціолінгвістика, широко використовуючи методи як соціології, так і лінгвістики, водночас формувала й розвивала свої методи досліджень. Вибір методів і прийомів обробки інформації зумовлений насамперед вимогами завдань, які постають перед соціолінгвістами. Саме тому **метою** статті є проведення аналізу основних методів соціолінгвістичних досліджень.

Більшість сучасних методів соціолінгвістики можна поділити на три основні групи: методи польового дослідження (методи збирання інформації), методи соціолінгвістичного аналізу одержаного матеріалу і методи перевірки вірогідності результатів дослідження.

До *процесу збирання інформації* належать "різні форми опитування (анкетування, інтерв'ю), а також безпосереднє спостереження, експериментування, вивчення документальних джерел" [1, с. 389], тобто добір інформантів та одержання необхідного мовленнєвого матеріалу. М. П. Кочерган акцентує увагу на тому, що під час збирання необхідного для аналізу мовного матеріалу "дослідник повинен прагнути отримати якомога повнішу інформацію про об'єкт дослідження" [1, с. 389]. Для добору інформантів соціолінгвісти застосовують методи з галузі соціологічних досліджень.

У ході *анкетування* лінгвісти використовують різні опитувальні анкети з певною кількістю питань, зумовлених завданнями анкетування – отримати відомості про самих інформантів і про ті чи ті особливості їхньої мови. Анкети з питаннями поділяються на відкриті (містять питання, що вимагають повних відповідей) та закриті (складаються з питань, що передбачають відповіді "так-ні", і питань із множинним вибором) [2, с. 91].

Під час *інтерв'ю* велика увага приділяється попередньому складанню програми і розробці техніки інтерв'ю. Основний недолік інтерв'ю полягає в тому, що цей метод, порівняно з анкетуванням, займає багато часу. Як відзначають Н. Б. Вахтін і Є. В. Головка, одне інтерв'ю займає стільки часу, скільки вимагає анкетування 50–100 інформантів [2, с. 92]. У ході спостереження дослідник просто уважно стежить за особливостями мовної поведінки людей, мовлення яких вивчається, у різних природних або штучно створених ситуаціях спілкування.

В умовах здійснення безпосереднього соціолінгвістичного експерименту особливого значення набувають обставини спілкування з інформантами. Для запису мовлення респондентів мовознавці застосовують різноманітні діалоги, групові бесіди, анонімне спостереження, опитування тощо. Проте "які б інші методи отримання зразків мовлення не використовувалися, надійним способом отримання достатньо достовірного та доброякісного матеріалу про мовлення тієї чи іншої особи було і залишається індивідуальне інтерв'ю із записом" [3, с. 29] на плівку або на цифровий пристрій (диктофон, телефон, відеореєстратор чи комп'ютер). Використовуючи прилад для записування відкрито, дослідник має повідомити інформантам мету своїх записів і в процесі спостережень за їх мовою намагатися зменшити так званий "ефект мікрофона", який так чи так обмежує природну поведінку індивідів. Ефект мікрофона можна повністю прибрати, якщо застосовувати записувальну техніку приховано, коли інформантові не повідомляється про її використання; у цьому разі отримані дані характеризують природну, спонтанну мовну поведінку носіїв мови.

Останнім часом на застосування методів експериментальної лінгвістики, зокрема на проведення експериментально-фонетичних досліджень, значно вплинуло велике різноманіття технічних засобів. У лінгвістиці все частіше "простежується тенденція до проведення фонетичних студій із застосуванням технічних засобів зв'язку, найпоширенішим з яких є, насамперед, телефонний зв'язок. Вивчення сприйнятого повідомлення, що передається технічним каналом зв'язку, розглядається сучасною лінгвістикою як артикуляційний метод дослідження" [4, с. 89].

З метою отримання достовірних даних про вплив ситуативних параметрів на мову інформантів дослідники в ході польового спостереження прагнуть ретельно контролювати мовну ситуацію, стимулюючи або природно-невимушену мову, або свідому орієнтацію респондентів на використання престижного еталону. Крім того, досить часто спостереження за мовою інформантів будуються таким чином, щоб звести до мінімуму або зовсім виключити вплив спостерігача на мовну поведінку респондентів [5, с. 291].

Під час дослідження спонтанного мовлення О. Д. Петренко пропонує дотримуватися таких методологічних умов: інформанти мають бути в умовах природної життєвої ситуації (у межах якої вивчаються особливості спілкування), бути ознайомлені з темами розмов, а співрозмовники респондентів обов'язково повинні бути членами того ж самого соціального колективу [3, с. 23].

Метою добору інформантів є залучення всіх індивідів, чиї мовні особливості вивчаються. Існують випадки, коли об'єкт дослідження тісно пов'язаний з генеральною сукупністю численної групи, охопити яку можна лише теоретично. У такому разі дослідник повинен сформулювати вибірку сукупності, чи вибірку, яка адекватно репрезентує досліджувану групу населення [2, с. 59–60]. Критерієм відбору потенційних інформантів при цьому слід вважати низку лінгвістичних і позамовних факторів, що визначають мовленнєву поведінку таких осіб. У соціолінгвістиці існує думка, що під час вивчення білінгвізму треба брати до уваги такі фактори: етнічну, територіальну і релігійну приналежність інформантів, їх соціальне становище, професійну діяльність, рівень освіти, вік, стать тощо [2, с. 60].

У соціолінгвістиці існує три *види вибірки респондентів*: випадкова вибірка (*random sample*); представницька вибірка (*representative sample*); структурована свідомо вибірка (*peer-group sample*). З метою уникнення будь-якої упередженості з боку дослідника випадкова вибірка проводиться на основі генерації випадкових чисел. Однак, як вважає У. Лабов, для вивчення соціолінгвістичних проблем цей метод не завжди доречний [6, с. 201]. На жаль, суцільна випадкова вибірка обмежує можливість вивчення кореляції між різними соціолінгвістичними чинниками, коли інформант є носієм кількох ознак, які цікавлять дослідника. У такому разі слід використовувати представницьку вибірку, яка проходить у два етапи: на першому етапі визначається соціальний склад досліджуваної групи, на другому – здійснюється підбір інформантів у відсотковому відношенні, що відповідає стратифікації генеральної сукупності. Однак для отримання об'єктивної картини слід опитати значну кількість інформантів [2, с. 65–66].

У соціолінгвістиці для вивчення мовлення найчастіше використовують спостереження. Розрізняють два різновиди спостереження: *включене* і *невключене*. В умовах включеного спостереження дослідник виступає одним із безпосередніх учасників бесіди, а при невідключеному стежить за мовним актом, але сам не бере в ньому участі [1, с. 390].

У сучасній соціолінгвістиці поширеною є методика структурування (спонтанних, напівстандартних) інтерв'ю, яка поєднує опитування і спостереження. Інтерв'ю може бути індивідуальним і груповим, одноразовим і багаторазовим, формальним і неформальним [1, с. 389]. Формальні (чітко сплановані) інтерв'ю припускають вільний розвиток бесіди і дають можливість одержати відомості, пов'язані з фонетичними особливостями мовлення інформантів [7, с. 286]. М. П. Кочерган відзначає, що, "коли вивчають двомовність якогось індивіда, дослідник може розпитати про чинники, які зумовили його білінгвальну поведінку" [1, с. 390].

Оскільки найчастіше мета дослідження полягає в ідентифікації відхилень зафіксованих одиниць мовлення білінгва від фонетичної системи однієї з його мов, а також у виокремленні шляхів інтерференцій і прогнозуванні їх подальшого розвитку, на завершальному етапі дослідження слід застосувати прийоми зовнішньої інтерпретації, серед яких насамперед розрізняють соціологічний та артикуляційний. Деякі дослідники підкреслюють, що "при врахуванні результатів будь-яких гуманітарних досліджень зауважується, що встановлення абсолютних даних є неможливим. Проте незважаючи на всі розходження, за незмінності основоположних умов дослідження загальні пропорції зберігаються" [4, с. 90–91].

Методи отримання даних поділяються на кількісні та якісні. Кількісні методи включають "сукупність прийомів і процедур, спрямованих на одержання цифрових даних, що піддаються математичній обробці (як статистичній, так і нестатистичній)" [2, с. 89]. Кількісні методи дозволяють досягти найбільш об'єктивних результатів дослідження. Якісні методи ґрунтуються на "зіставленні "наявність-відсутність" даного явища без врахування характеристики його частотності" [8, с. 44].

У ході обробки результатів дослідження в сучасній соціолінгвістиці широко використовують кількісні методи, які дозволяють досягти максимальної об'єктивізації результатів дослідження. Обробка даних польових спостережень проводиться за допомогою аудитивного та електроакустичного методів, різновидів кореляційного аналізу (співвідношення соціальних величин, як незалежних змінних, з мовними, як з залежними від них) і математичної статистики (складання таблиць і графіків). У процесі аналізу кореляції соціолінгвістичних змінних одним з найважливіших інструментів вважається графічне зображення результатів – у формі таблиць, діаграм чи графіків. "Ступінь зв'язку між показниками таблиць і графіків вимірюється за допомогою різних коефіцієнтів кореляції, які можна відшукати в будь-якому статистичному довіднику" [1, с. 391]. Як відзначають деякі лінгвісти, класифікація соціальних варіантів мови проводиться з погляду її стратифікаційної, ситуативної та комунікативної варіативності [5, с. 291].

Висновки та перспективи. Соціолінгвістичні дослідження відіграють важливу роль у процесі соціального вивчення сучасного суспільства. Описані методи вважаються найуживанішими під час соціолінгвістичних досліджень, але з огляду на темпи розвитку соціолінгвістики можна сподіватися на появу нових методів, розробка яких сприятиме постійному розвитку суспільства.

Джерела та література:

1. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підруч. / М. П. Кочерган. – 2-ге вид., розшир. та допов. – К. : Академія, 2006. – 464 с.
2. Вахтин Н. Б. Социолінгвістика и социология языка : учеб. пособие / Н. Б. Вахтин, Е. В. Головкин. – СПб. : ИЦ "Гуманитарная Академия"; Изд-во Европейского ун-та в Санкт-Петербурге, 2004. – 336 с.
3. Петренко А. Д. Некоторые методические аспекты социофонетики / А. Д. Петренко // Методы экспериментально-фонетического исследования звучащей речи. – К. : КГПИИЯ, 1991. – С. 17-30.
4. Храбскова Д. М. Фонетична еволюція французького мовлення етнічних французько-німецьких білінгвів : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.05 / Д. М. Храбскова. – К., 2007. – 241 с.
5. Гируцкий А. А. Общее языкознание : учеб. пособие для студ. вузов / А. А. Гируцкий. – Минск : ТетраСистемс, 2001. – 304 с.
6. Лабов У. Исследование языка в его социальном контексте / У. Лабов // Новое в лингвистике. – М. : Прогресс, 1975. – Вып. 7 : Социолінгвістика. – С. 96-181.
7. Беликов В. И. Социолінгвістика / В. И. Беликов, Л. П. Крысин. – М. : Изд. центр РГГУ, 2001. – 439 с.
8. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – 3-е изд. – М. : КомКнига, 2005. – 576 с.

Перепечкина С.Е.**УДК 81'33****КОРПУСНАЯ ЛИНГВИСТИКА: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ**

Целью данной статьи является рассмотрение центральных понятий корпусной лингвистики и возможностей практического использования ее достижений. Поиск новых подходов к изучению языка во всех формах его существования, применение современных компьютерных технологий в работе с языковым материалом, необходимость совершенствования методов обучения языку и приемам перевода выводят исследования в области компьютерной, прикладной и корпусной лингвистики на уровень **актуальных** и востребованных.

В целом, под **корпусной лингвистикой** понимается раздел языкознания, занимающийся разработкой общих принципов построения корпусов текстов, а также использованием их в качестве инструмента лингвистического исследования [1-3]. Описание языка, основанное на корпусном подходе, восходит еще к 13 веку (подробнее о нецифровых корпусах [4, с.13-18; 5, с.1-14]). В своей современной форме корпусная лингвистика существует лишь с начала 1960-х годов [6, с.15] и понятие корпус соотносится сегодня почти исключительно с наличием электронных собраний данных: “machine-readability is a *de facto* attribute of modern corpora” [7, с.6]. **Лингвистический корпус** – это «совокупность текстов, собранных в соответствии с определенными принципами, размеченных по определенному стандарту и обеспеченных специализированной поисковой системой» [2]. В англоязычной научной литературе встречается следующее краткое определение корпуса, данное Мак Энери: “A corpus is a collection (1) of machine-readable (2) authentic texts [...] which is (3) sampled to be (4) representative of a particular language or language variety” [7, с.5]. Из определения следует, что таким свойствам текстов как **наличие их в электронной форме, аутентичность и репрезентативность** (представительность) придается особое значение. Знания о функциях языка, его структуре и об особенностях использования можно получить только на основе аутентичного языкового материала – таков основополагающий принцип корпусной лингвистики. Корпусы как раз и представляют собой “collection[s] of naturally occurring language text” [8, с.171], т.е. они состоят из речевых высказываний, которые возникли в естественном контексте с определенной коммуникативной целью [9, с.162]. Репрезентативность корпуса заключается в том, что «он должен соответствовать той области функционирования языка, которую будет отражать. Это значит, что корпус должен быть хотя бы минимально достаточным по объему входящих в него отдельных текстов, чтобы можно было судить обо всей сфере» [1].

Обязательным элементом корпуса является разметка, или **лингвистическое аннотирование** – описание каждой единицы текста с помощью специальной системы отметок, содержащих дополнительную информацию о том, в каком значении употреблена та или иная форма. Разметка способствует, в частности, разграничению случаев лексической, грамматической или фонетической омонимии, напр.: *руки* – мн.ч., им.п. и *руки* – жр., ед.ч., р.п. С помощью **корпусного менеджера** – специальной программы, подключенной к готовой базе данных – исследователь получает в виде списка все **контексты** (т.е. фрагменты текста с указанием источника и гиперссылками на исходный текст), в которых встретилось интересующее его слово или группа слов. Результат выдачи представляет собой **конкорданс** (множество контекстов, в котором встретилось запрашиваемое языковое выражение).

Первым большим корпусом на цифровом носителе считается Брауновский корпус (БК, англ. *Brown Corpus*, BC [10]), созданный в начале 60-х годов при Университете Брауна (США) для частотного словаря американского варианта английского языка, он содержал 500 фрагментов текстов по 2 тысячи слов в каждом (1 млн. словоупотреблений). В 80-е годы XX века в Великобритании появляются большие по объему собрания текстов – Банк Английского (Bank of English, насчитывающий сегодня более 2,5 миллиардов слов [11]) и Британский Национальный Корпус (БНК, British National Corpus, BNC [12]). В